

Improving the literacy of students' written speech in their native language lessons based on advanced pedagogical technologies

Odil PARPIEV¹

Kokand University

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2024

Received in revised form

15 January 2024

Accepted 25 February 2024

Available online

15 March 2024

Keywords:

written speech,
speech competence,
linguistic competence,
paragraph composition,
text,
coherence of thought,
method,
pedagogical technology.

ABSTRACT

This article presents analysis and research about the development of students' speech competencies in mother tongue classes and the use of pedagogical technologies in this process. The fact that mother tongue lessons are interesting and effective is explained based on the description and examples of some methods used in the development of students' written literacy and linguistic competencies. The article can be used by native language teachers, graduate students, researchers, and all interested people.

2181-1415/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol5-iss2/S-pp146-152>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ona tili darslarida ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida o'quvchilarning yozma nutq savodxonligini oshirish

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

yozma nutq,
nutqiy kompetensiya,
lingvistik kompetensiya,
paragraf tuzish,
matn,
fikr izchilligi,
metod,
pedagogik texnologiya.

Mazkur maqolada ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda bu jarayonda pedagogik texnologiyalardan foydalanish haqida tahlil va tadqiqotlar keltirilgan. Ona tili darslari qiziqarli hamda samarali bo'lishi o'quvchilarning yozma savodxonligi hamda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishda foydalaniladigan ayrim metodlar tavsifi va foydalanish usullari misollar asosida tushuntirilgan.

¹ Senior Lecturer, Department of Education, Kokand University. E-mail: odilparpiyev71@gmail.com

Повышение грамотности письменной речи учащихся на уроках родного языка на основе передовых педагогических технологий

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

письменная речь,
речевая компетентность,
языковая компетентность,
составление абзаца,
текст,
согласованность мысли,
метод,
педагогическая
технология.

В данной статье проводится анализ и исследование методов развития речевых компетенций учащихся на уроках родного языка с применением педагогических технологий. Демонстрируется, как уроки родного языка могут быть сделаны интересными и эффективными через использование конкретных методов, направленных на развитие письменной грамотности и лингвистических навыков учащихся. Статья адресована учителям родного языка, студентам, исследователям и всем заинтересованным лицам.

Til darslari o'quvchilarning nutqiy va lingvistik bilimlarini oshirish bilan bir qatorda boshqa sohaga oid ilmlarni o'rganish eshiklarini ochib beradi. Til darslarida eng asosiy e'tiborni o'quvchilarning ko'nikmalarini shakllantirish va mavjud ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratish zarur. Ko'nikmalarni shakllantirish mashqlarida oddiy mashqlardan murakkabroq tuzilmalarga, ya'ni pastdan yuqoriga yondashuvdan foydalaniladi. O'rta va yuqori darajadagi o'quvchilar uchun mo'ljallangan ko'nikmalarni rivojlantirishning ikkinchi qismida asosiy e'tiborni strukturani mexanik tarzda boshqarish va yozishning ijodiy faoliyatiga qaratadi. Yozish jarayoniga yondashish ko'nikmani shakllantirishning asosiy tamoyillaridan farq qiladigan bir qator malakalarga asoslanadi. Ko'nikmalarni shakllantirish mashqlari oddiydan murakkabga o'tganda, yuqoridan pastga model bo'lgan yozish jarayoni tushuncha yoki mavzudan boshlanadi va grammatik va semantik birliklarga qadar davom etadi. Ushbu yondashuvda har bir o'quvchi guruhda yozma topshiriqni bajaradi. Guruhning boshqa a'zolari bilan fikr almashadi va jarayonning turli bosqichlarida o'qituvchi tomonidan tahrirlanadi va bu tahrirning izohi beriladi. To'g'ri bajarilgan yozma mashq va topshiriq hamkorlikda o'rganishning yorqin namunasidir.

Yozuv ko'nikmalarni shakllantirish mashqlari quyidagi tarzda uch toifaga bo'lingan:

- I. So'z va iboralardan gaplar tuzish;
- II. So'z, ibora va gaplardan paragraflar yasash;
- III. Mavjud materialdan paragraflar yozish.

Maqsad o'quvchilarni mantiqiy ketma-ketlikda fikrlashga o'rgatish va mazmunli ijodiy ish yaratishda til bilimlaridan maqsadli foydalanishni o'rgatishdir.

- I. So'z va iboralardan gaplar tuzish

Bu bosqichda o'quvchi asosiy sintaktik tuzilmalardan foydalanishni o'rganadi. Bu bosqichda quyidagi mashqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Quyidagi so'zlarga, mos qo'shimchalar qo'yib, birikmalar yasang.

1. Osmon__ rang__
2. Aziz__ kompyuter

3. Maktab__ o'ynadi
4. Tug'ilgan kun tort__
5. Pul__ yozmang
6. Doska__ tozalanglar

Quyidagi so'zlarni moslab gaplar tuzing. Kelishik qo'shimchalaridan(-ning, -ni, -ga, -da- dan) foydalaning.

1. | u niyat qildi | borish| Samarqand | keyingi yil|.
2. |universitet | darslar | qiziqarli | shuning uchun| darslar| edi | xohlamas | qoldirish| edi.

3. Aziz | gitara | chunki | yaxshi ko'radi| opasi| sotib oldi| musiqachi

Quyidagi birikmalar ishtirokida gaplar tuzing.

Yangi bo'yalgan, qizil termos, issiq ovqat, bahor havosi, tezkor xabar, gavjum bozor, iste'dodli o'quvchilar

Tugallanmagan jumalarga qo'shimchalarni qo'yish orqali gap tuzish o'quvchilarni lug'atlardan foydalanishga, grammatik, leksik bazani kengaytirishga undaydi. O'quvchilar bo'sh joyga to'g'ri so'z qo'yib, quyidagi gaplarni to'ldiradilar. Ba'zi o'rinlarda bir nechta javob mos bo'lishi mumkin.

Saida ____dan juda xursandman____ Jasurni ko'rgan ____ u ____ sayohatiga qaytdi. ____ u ____ vaqt uzoqda edi.

2. ____ sizga ____ baliq ovlashga borishni yoqtirasiz ____ ertalab ____ quyosh chiqadi____?

II. So'zlar, iboralar va jumalardan paragraflar yozish

Paragraf – og'zaki nutqni yozma nutqdan ajratib turadigan narsadir. Paragraf odatda xat boshidan boshlanadi va bir nechta jumladan tashkil topadigan bir nechta iboralardan iborat bo'lgan ijodiy ish qismidir. Paragrafning maqsadi bitta asosiy fikrni ifodalashdir. Albatta, o'quvchilar o'z fikrlarini dalillash uchun bir nechta misollar keltirishi mumkin.

Paragrafda asosiy fikr uchta qismi orqali ifodalanadi:

1. Fikrni boshlash
2. Asosiy fikrni tushuntirish
3. Fikrni yakuniy jumlagacha aylantirish va zarur bo'lganda keyingi xatboshiga o'tish

Paragraflar matnning katta qismlarini ajratishga yordam beradi va o'quvchilar matnni to'liq va to'g'ri o'zlashtirishlari uchun yoki fikrlarini bosqichma – bosqich ifodalash uchun xizmat qiladi.

Yozish mashqlarining bu turi birinchi navbatda o'quvchilarni so'zlar, iboralar va jumalarni to'g'ri tartibda joylashtirishda, mantiqiy fikrlashni o'rgatishda, ikkinchidan, paragraflarning bir qismi sifatida jumalarni to'ldirish yoki tuzishda tasavvur va ijodkorlikdan foydalanishga qaratilgan.

Bunda talabalar aralash tarzda berilgan paragraflarni mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirishlari kerak.

Masalan,

A) – Bunday vaqtda senga shu toshlar yordam beradi. Ularni qoyaning tepasiga tashib chiq. Yigit “xo'p” deb, ishga kirishdi. Keyin qabarib, terga botib, ancha vaqt shu toshlarni tashish bilan band bo'ldi. Nihoyat, ishni bitirgach, kelib:

B) – Mana shu ahmoq bilan aqllining o'rtasidagi farqdir, – dedi donishmand.

– Aqlli bu haqida toshni tashishdan oldin o'ylab ko'rgan bo'lardi.

D) Tog' yonbag'rida bir donishmand yashar edi va u juda kamgap edi. Bir kuni uning oldiga bir yosh yigit keldi.

E) – Tashib bo'ldim, – deb aytdi. – Lekin hech narsani tushunolmayapman, ularni aynan nima uchun tashidim? U qanday qilib mening savolinga javob topib berishi mumkin?

F) – Menga aqlli bilan, ahmoqning o'rtasidagi farqini ko'rsating, – dedi yigit donishmandga. Donishmand unga bir muddat qarab turdi. Keyin esa, ko'rsatgich barmog'i bilan ma'lum bir uzoqlikdagi qoyadan dumalab tushgan toshlarni ko'rsatdi.

III. Mavjud materialdan paragraflar yozish.

Paragraf yozish oddiy jarayon emas. Paragraflar katta hajmdagi yozma ijodiy ishlar, romanlar, insholar, hikoyalarning qismlarni ajratib turuvchi blokdir. Uning asosiy maqsadi yozma ijodiy ishda fikrlarni tartibli va izchil ifodalash imkonini berishdir. Har bir paragraf keyingi paragrafning mantiqiy davomi bo'lishi kerak.

Paragraf 1 ta fikrni ideal ifodalashga xizmat qiladi. Odatda insholar kamida 5 ta paragrafdan iborat bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

1. Kirish
2. 3 ta asosiy fikr
3. Xulosa

Yaxshi paragraf yaratishda FDM usulidan (fikir, dalil, misol (PEE – Point- Evidence- Explanation)) foydalanish tavsiya etiladi. Bu usul keng tarqalgan usul bo'lib, mukammal paragraf yaratish imkonini beradi. Masalan sizga “ Sabr tagi sariq oltin” mavzusida insho yozish berilgan bo'lsa, avvalo, nimalar haqida yozishni rejalashtirib olish va shu bo'yicha taxminiy yoziladigan fikrlarni qoralama qog'ozga tushirish zarur.

Masalan,

Azaldan xalqimizda “Sabr tagi – sariq oltin” degan aqlli naql bor. Bu maqolda sabr-bardosh ortidan kelajak xayrli natijalarni qimmatbaho toshga o'xshatilganidan, uni dunyoviy maqsad sariq intilishda qat'iyatli bo'lishga targ'ib ma'nosida deb tushunish mumkin. Va ko'zlagan maqsadlari sariq harakatlarida shu maqolni o'zlariga bosh prinsip qilib, iloji boricha qanoat bilan oldinga intilib katta-katta yutuqlarga erishadilar. Albatta, bu yaxshi odat.

Yoki matn taqdim etib uni kengaytirish orqali talabalarning fikrlarini rivojlantirish mumkin.

O'z mulohazalaringiz asosida matn mazmunini kengaytirib yozing.

So'z – buyuk va qudratli

Odamiylikning muhim fazilatlaridan biri xushmuomalalik, muloyimlikdir. Bu fazilatlar bevosita tilga, so'zga bo'lgan munosabatda namoyon bo'ladi. Zero, tilning ko'rki, aql-zakovatning ziynati so'zdir. So'z muqaddas, u faqat ezgulik, yaxshilik uchun xizmat qilishi lozim. Yunon faylasuflarining ta'kidlashlaricha, til har bir aql sohibi fazilati xazinasining kalitidir va har kishining bilimi, odobi uning so'zlaridan yaqqol bilinib turadi.

Paragrafda fikr va dalilning bo'lishigina yetarli emas. Paragrafni to'ldirib uni yanada mustahkamlaydigan yana bir elementlardan biri bu tushuntirishdir. Tushuntirish paragrafni yanada ishonchliroq qiladi hamda fikrlaringiz va dalillar o'rtasidagi bog'liqlikni beradi. Shuning uchun ham tushuntirish qisqa va aniq bo'lishi kerak

Yaxshi paragraf yozish o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin ammo FDM usulidan (fikir, dalil, misol) foydalanib yozilgan paragraf ishonchliroq va ta'sirchanroq bo'ladi. Har qanday yozma ijodiy ishlar essey va insholar bu usulda yozilsa yanada samarali bo'ladi.

A bo'limidagi topshiriqlar talabalar tomonidan maqsadli tilda asl hissalarini talab qilmaydi. B bo'limidagi vazifalar bajariladi.

A bo'limi. To'liq taqdim etilgan materiallardan paragraflar to'liq jummalarni qayta tartibga solish. To'g'ri ketma-ketlikni ko'rsatish uchun bo'sh joyga raqam qo'yib, birlashtirilgan paragraf hosil qilish uchun quyidagi oltita jumlaning to'g'ri mantiqiy tartibda joylashtiring.

a) Portlash bo'lganda, millionlab odamlar o'z uyi va uydagi jamg'armalarini yo'qotdilar;

b) Bu ipoteka kreditlari qoloqroq aholi o'z ko'chmas mulkiga ega bo'lishiga kattaroq risk qila olishi uchun ishlab chiqilgan, ammo bu ko'chmas mulklarning narxi oshishiga sabab bo'ldi;

c) Ko'p iqtisodchilarning fikricha, ko'chmas mulkning shunday yuqori darajasi mavjud ekaniki, uning qiymati bundan oshmasligi kerak ekan;

d) Barcha da'volar 2008-yilgi iqtisodiy inqiroz natijasida shubha ostiga olindi, qaysiki (inqiroz) amerikacha substandart ipoteka kreditlarini to'lay olmasligidan vujudga kelgan;

e) Hattoki, ijobiy kapitalga ega bo'lgan uy xo'jaliklari o'zlarini kambag'alroq his etardilar va o'z xarajatlarini kamaytirganlar;

f) Boshqalar salbiy kapitalga ega bo'lganlari uchun o'z uylarida tuzoqda qoldilar, boshqacha aytganda, ularning uylari ular to'lagan puldan arzonroq turardi.

B bo'limi. To'liq bo'lmagan matndan paragraflar yasash. Bu yerda, o'quvchilardan o'zlarining so'z boyliklariga tayanishlari so'raladi. Ammo bu vaqtda ular faqat grammatik emas, balki leksik shakllardan, shuningdek, uzunroq, murakkabroq strukturalardan foydalanishlari kerak. Quyidagi ikkita mashqda o'quvchilar mantiqiy va izchil paragraf hosil qilish uchun bo'sh joylarni so'zlar yoki kattaroq strukturalar bilan to'ldiradilar. Ushbu mashqlar uchun bir nechta variant mavjud.

Matnda tushirib qoldirilgan so'zlar yoki iboralarni qo'ying.

Do'ppisini osmonga otdi, og'zi qulog'ida, qo'li ochiq, omadi chopib

Uzoq urinishlardan so'ng bu yil Saidaning _____ o'qishga qabul qilindi. Bu haqidagi yangilikni akasidan eshitganidan buyon uning _____. Otasini aytmasa ham bo'ladi. Saidaning otasi Rahmat aka Juda ham _____. Hamisha dehqonchilikdagi yig'im terim hosilidan so'ng mahsulotlaridan mahalladagi kam ta'minlanganlarga ulashadi. Uning qizidan umidi katta edi. Saidaning o'qishga kirganini eshitib do'ppisini _____.

2. Quyidagi gaplarni mantiqiy davom ettiring.

1. Men uzoq davolandim, ammo _____

2. Direktor kasal bo'lishiga qaramasdan, _____

3. Men bu sahna uchun ko'p tayyorgarlik ko'rgan bo'lsam ham, _____

4. Ukamga bu ishning noto'g'riligini aytmagan bo'lsam ham _____

5. Bozordan tabiiy mahsulotlar sotib oldik shuning uchun, _____

III. Modellardan paragraflar yozish. Bu yerda taqdim etilgan kichik matnlar uchun namuna bo'lib xizmat qiladigan yozuv shakllariga asoslangan. Mashqlar ikki jihatga ega. Birinchidan, ular o'quvchilardan namunaviy paragraflarning tuzilishi va mazmunini tushunishlarini talab qiladi. Ikkinchidan, ular o'quvchilarni modelning tuzilishi va mazmunining ayrim jihatlariga e'tibor qaratishga, boshqalarga o'zgartirish kiritishga yo'naltiradi. Shu tarzda mustahkamlash ham, faollik ham o'ynaydi. Ushbu mashqlar talab

qiladigan o'zgarishlar faqat grammatik bo'lishi mumkin yoki ular turli uzun va murakkab so'z birikmalarini o'z ichiga olishi mumkin. Maqsad, barcha holatlarda, xabarning aniq tasvirini va umuman va paragrafining maqsadini saqlab qolgan holda, alohida elementlardan foydalanishda ma'lum darajada moslashuvchanlikka erishishdir. Ushbu bo'limda ishlatiladigan modellar faqat hikoyalar bilan cheklangan. O'quvchilar har bir mashqda berilgan ko'rsatmalarga muvofiq quyidagi namunaviy paragrafni qayta yozadilar. Vaqt imkoni boricha ko'proq o'zgartirilgan kompozitsiyalar sinfda, darsda o'qiladi, bu vaqtda tuzatishlar yoki o'zgartirishlar taklif etiladi.

Metodistlar yozma savodxonlikni oshirishning uch darajasi taqdim etadilar. Birinchi bosqichda o'qituvchi insho yoki ijodiy ishning qismlarini haqida ma'lumotlar beradi. O'quvchiga nafaqat mavzu, balki qismlardagi ba'zi ma'lumotlar va reja tuzish uchun fikrlar ham beriladi. Ikkinchi bosqichda o'qituvchi sinfga yozish uchun aniq mavzu beradi. Guruh mashg'ulotlarida ushbu mavzu bo'yicha ma'lumotlarni ishlab chiqish talabalarga bog'liq. Uchinchi bosqichda talabalar guruh mashg'ulotlarida o'z mavzularini tanlashlari va ishlab chiqishlari kerak. Bu darajada har bir guruh boshqa mavzuni yaratishi mumkin.

1-bosqich. Qisman strukturani shakllantirish. Bu bosqich erkin kompozitsiyaga yaqin. Bunda boshlang'ich va yakuniy jumlarlar shaklida faqat minimal ko'rsatmalar beriladi. Talabalar jumlalarda berilgan ma'lumotlar asosida har bir kompozitsiyani shakllantirishlari kerak.

2-bosqich. Insho yoki tezisni ko'rib chiqish. Bu darajada lingvistik maslahatlar berilmaydi. Biroq, mavzu ko'rib chiqilayotgan material bilan belgilanadi.

3-darajali. O'qituvchi tomonidan berilgan mavzuga mos mazmun nazorat qilinadi.

4-bosqich. O'quvchilar tomonidan mavzu bo'yicha bir nechta g'oyalar va fikrlarni yozadi.

5-bosqich. Berilgan fikr va g'oyalar mantiqiy izchillikda umumlashtiriladi.

Yozish jarayonini boshlashning asosiy usullari

O'qituvchi qanday yozma topshiriqlar berishdan qat'iy nazar, sinf ishini boshlash uchun eng muhim qism yozuvdan oldingi bosqichni, ishchi matnni ishlab chiqarishdan oldingi bosqichni o'rganishdir. Bitta kompozitsiya jarayoni mavjud emasligi sababli, o'qituvchining maqsadi o'quvchilarni yozish vazifasini boshlash uchun turli g'oyalarni ochib berish va har bir o'quvchi qaysi g'oyalar (qaysi sharoitlarda) u ishlay oladigan eng yaxshi variant ekanligini aniqlashga yordam bera olishi kerak. O'quvchilarga g'oyalar yaratish uchun o'qituvchilar quyidagi metodlardan foydalanishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda til ona tili darslari o'qituvchilarning mavzu oldiga qo'yilgan maqsadlarini amalga oshirish bilan bir qatorda ularning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini oshirishga xizmat qilishi zarur. Mazkur jarayonni samarali va qiziqarli tashkil etish hamda zaruriy bilimlarni o'quvchilarga yetkazish uchun ilg'or pedagogik texnologiyalardan o'rinli foydalanish muhim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Umumiy o'rta ta'limning ona tili fanidan davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi. T.: 2017.15 – 17-betlar

2. Penny Ur. A Course in language teaching (practice and theory). Cambridge University Press. 1999. 73-b.

3. S.Majidova Nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish usullari // Til va adabiyot ta'limi 2018. 1-son. 23-bet

4. Tashpulatova, D., & Siddiqova, I. (2021, April). A CRITIQUE OF THE VIEW OF ANTONYMY AS A RELATION BETWEEN WORD FORMS. In Конференции.

5. Тошпулатова, Д. Х. (2019). ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ. Вопросы педагогики, (7-2), 118-121.

6. Ташпулатова, Д. Х. К., & Умурзакова, Б. Э. (2023). НЕРВНАЯ СИСТЕМА. Academic research in educational sciences, 4(TMA Conference), 303-309.

7. Tashpulatova, D. K. K., & Jiyeubayeva, B. (2023). THE IMPACT OF LEARNING A LANGUAGE ON THE BRAIN FUNCTION. Academic research in educational sciences, 4(TMA Conference), 310-314.

8. NAVOI, A., & BABUR, Z. M. (2022). RESEARCH AND EDUCATION.

9. ТАШПУЛАТОВА, Д. PRAGMATIC APHORISMS IN UZBEK AND ENGLISH FEATURE AND THE PRINCIPLES OF THEIR TRANSMISSION IN THE CORPUS. СООТНОШЕНИЕ ПАРАЛИНГВИСТИКИ И РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА В РАЗНЫХ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ.